Arkivinventering.

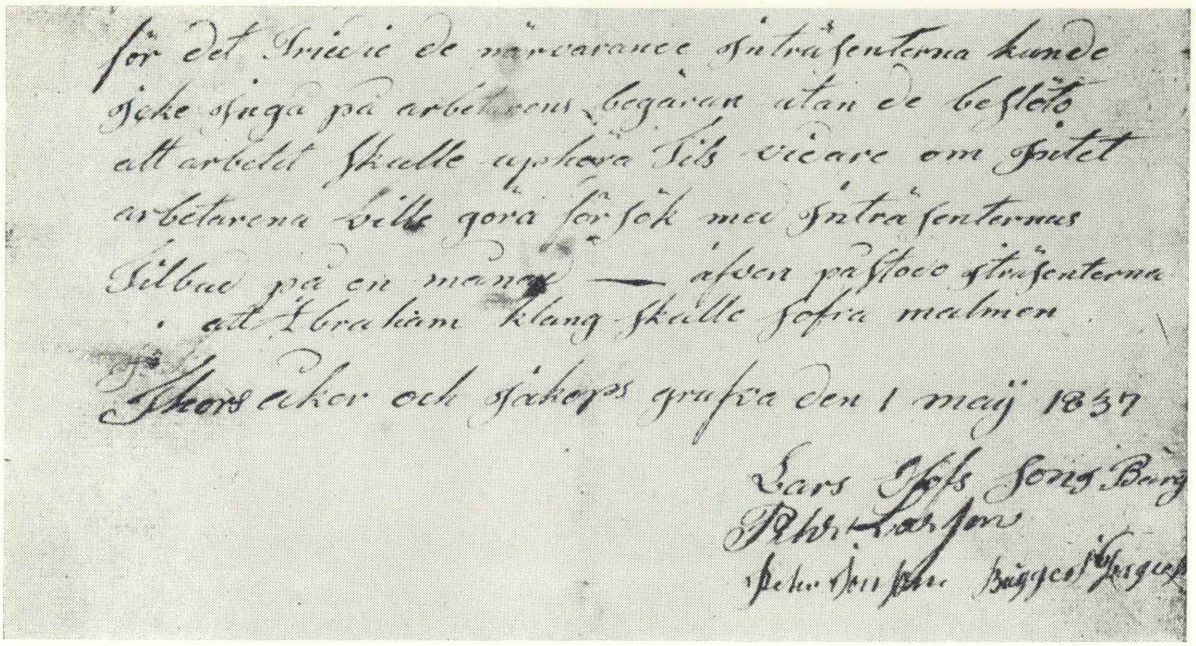
I våra järnbergslag var det regel att bergsmännen voro inbrukare i en hytta, där de av egen malm och med egna kol framställde tackjärn. Varje inbrukare nyttjade hyttan under några få blåsningsdygn, motsvarande hans andel. Stundom, särskilt i äldre tider, var det de själva och deras husfolk som arbetade med en eller annan yrkesman, masmästare eller uppsättare, som ledare, men under förra seklet blev det nog vanligare att arbetet i hyttan huvudsakligen sköttes av lejt folk. Så förefaller det åtminstone att ha varit i Torsåkers och Ovansjö bergslag i Gestrikland.

Bergsmännens del i järnhanteringen synes i de flesta fall ha varit begränsad till tackjärnsframställning. Smidesjärn tillverkades på sin höjd till husbehov. I Gestrikland finner man dock en hel rad av stångjärnssmedjor, där bergsmännen voro delägare på samma sätt som i hyttorna och där de av eget tackjärn och av egna kol framställde eller läto framställa stångjärn för export över Gefle Våg. I detta landskap bedrevo bergsmännen således en ganska omfattande verksamhet: malmbrytning och kolning, tackjärnsblåsning och stångjärnssmide, ibland även manufaktursmide, jordbruk och så småningom även timmeravverkning.

Ur exempelvis Jernkontorets Annaler kan man ju få fram en god statistik över tackjärnsproduktionen vid bergsmanshyttorna. Bergsmännens bostäder, kläder, selkrokar m.m. har det skrivits om, dialekterna i de olika bergslagen ha också varit föremål för fackmännens intresse. Men av allt detta får man dock inte någon rätt uppfattning om hur det synbarligen ganska invecklade samarbetet inom hytte- och smedjelagen fungerade, om förhållandet mellan bergsmännen som arbetsgivare och deras anställda och över huvud taget om bergsmannens ekonomi. Till en del beror nog denna ofullständighet i vår kännedom om bergsmännen på materialbrist, man har inte haft några väl bevarade bruksarkiv att ösa ur.

För att undersöka om inte denna brist trots allt skulle kunna fyllas med material, som obeaktat av forskningen kanske finns i behåll i de forna bergsmansgårdarna, har Sandvikens järnverk låtit en av sina anställda göra en inventering av »gårdsarkiv» på några gårdar i Torsåker och Ovansjö. Inventeringen har utförts av Herr Sigfrid Björkström, till yrket verkstadsarbetare. Han är lidelsefullt intresserad av hembygdens historia och har genom självstudier förvärvat gedigna kunskaper på området och så är han väl känd överallt i gårdarna. Det sista har inte varit helt betydelselöst. En okänd »herrskapskarl» skulle nog mångenstädes ha mötts med en viss reservation eller kanske man vågar säga misstänksamhet.

Inventeringen har givit ett överraskande rikt resultat. Registret omfattar för närvarande ca 1400 nummer och då ha inte alla gårdar besökts. Det påträffade materialet är av mycket skiftande art och värde. Boupptecknings och arvskiften förekomma naturligtvis; journaler och stämmoprotokoll från hytte- och smedjelag finnas, likaså anställningshandlingar för smeder och hyttfolk. Privata minnesanteckningar av hytte- och smedjefogdar ha påträffats och de ge en rätt god bild av gårdens sysslor och av arbetets gång i smedja och hytta.

Sista delen av det protokoll, som citeras på nästa sida.

Intressanta äro avräkningsböcker mellan bergsmän och järnexportörer i Gefle, de omfatta ibland flera decennier. En del kuriosa ha också påträffats. Hit får man nästan räkna ett pass som en v. pastor i Ovansjö på 1830-talet skrev ut för en bergsman som ärnade sig till Stockholm och Uppsala för att sälja sitt manufaktursmide.

Genom inventeringen har intresset för dessa gamla papper blivit väckt i bygderna och det är nog ingen risk längre att papper utan vidare städas bort, men deras förvaring lämnar ju en hel del att önska ur brandskyddssynpunkt. Man saknar en motsvarighet i Sverige till det danska ekonomiska arkivet i Århus, där värdefullare handlingar kunde deponeras.

Registret över inventeringen kommer att vara tillgängligt i Riksarkivet och på Landsmålsarkivet i Uppsala och man får dessutom hoppas att det kan bli till nytta för vetenskapen också på annat sätt och främst för den del av vår ekonomiska historia som berör järnhanteringen. Kanske dessa rader kunna stimulera någon till ett liknande räddningsarbete i andra bergslag? Men det bör ske snart. Varje gång en gård byter ägare sväva dess äldre handlingar i fara att skingras eller förstöras.

Som ett prov på vad som hittades i Torsåker citeras ett protokoll, fört vid ett sammanträde med delägarna i en liten gruva. Det gäller en lönetvist med arbetarna, som handlades på fast, men inte oresonligt och förbluffande modernt sätt.

Handlingen, som äges av Larslars Arne Nilsson, Nyhyttan 3 i Torsåker, återges här som slutvinjett och med bibehållen stavning.

»sammankomst Protokol hållet wid Jakops grufwa den 1 maij 1837 då woro Närvarande utaf jnträsenterna

Fagersta No 4 Pehr jons son
dito No 6 Pehr lars son
böle No 1 Erik anders son
bärg No 7 Lars Olofs son

för det första de Närwarande jnträsenterna bslöto efter de frånvarandes förut ytrande att grufwan skulle sättas på akord till grufarbetarna, då jnträsenterna biöd för warje brutit och sofrat malm Lass 2 Riksdaler 36 skillingar Riksgälds äfwän att grufarbetarna skulle få hålla stegar samt Träbygnaden wid magt på dagswärke.

för det andra som ej grufarbetarna Icke var Nögd med den förut nämnda akord, utan de begärde 3 Riksdaler Riksgälds för Lasset och äfwän begärte arbetarena at jnträsenterna skulle hålla kol och stötjärn

för det Triedie de närwarande jnträsenterna kunde jcke jngå på arbetarens begäran utan de beslöto att arbetet skulle uphöra tils widare om jntet arbetarena wille göra försök med jnträsenternas Tilbud på en månad — äfwen påstodo jnträsenterna at Abraham klang skulle sofra malmen

Thorsåker och jakops grufwa den 1 maij 1837
Lars Olofs son j Bärg
Pehr Larsson
Pehr Jonsson. Bägge j Fagersta»

Ovanstående meddelande har lämnats av Bergsingeniör Per Carlberg, Sandvikens Jernverks AB, som lagt ner ett stort personligt intresse på den arkivinventering, vilken han här i korta drag skildrat.